

АНОТАЦІЯ

Марюхно Н. М. Соціально-політичний аспект богословських ідей Івана Проханова. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 041 Богослов'я. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова Міністерства освіти і науки України, Київ, 2021.

Дисертація присвячена виявленню та критичному аналізу соціально-політичному аспекту богословських ідей Івана Проханова. У дисертації вперше у вітчизняному богослов'ї реконструйовано цілісну систему соціально-політичного богослов'я Івана Проханова. Виявлені особливості соціально-політичного богослов'я Івана Проханова, яке стало контекстуалізованою теорією докорінної модернізації традиційного суспільства. Це богослов'я може бути застосованим до нових умов постмодернізму, що вимагають цілісної трансформації соціально-політичної активності українських протестантів. Проаналізовані основні принципи соціально-політичної теології Івана Проханова, встановлено їх відповідність біблійному світогляду, їх ефективність, у тому числі їх практичну значимість для сьогоденної місійної роботи в умовах постхристиянського світу як загального контексту. Виявлено, що соціально-політична теологія Івана Проханова була органічною частиною його проекту модернізації євангельського руху. Висновки та теоретичні положення, отримані в результаті дослідницької роботи, сприяють більш глибокому розумінню процесів, які відбуваються в українському євангельському русі та у його взаємодії із суспільством протягом історичних періодів модернізації та постмодернізації.

Актуальність дослідження. Український протестантизм на сьогодні перебуває у пошуку шляхів для оновлення власної ідентичності, намагається віднайти ефективні моделі місіонерської діяльності в умовах світоглядних викликів доби постмодерну, створити відповідні біблійному світогляду моделі

відносин із державою і суспільством. За цих умов українське протестантське богослов'я звертає увагу на досвід основоположників традиції, яка близько 150 років була спільною для України та Росії. Серед цих основоположників особливе місце належить Іванові Проханову. Він не лише запропонував особливу модель ідентичності, яка була найбільш вдалою в історії українського і російського протестантизму, починаючи з 1930-х років, але й за десятиліття власного служіння створив моделі соціально-політичної активності протестантів, обґрунтування критики православ'я, парадигми місійної та соціальної діяльності. Критичний аналіз та наукове осмислення соціально-політичних богословських ідей Івана Проханова може бути джерелом оновлення теорій і практичної діяльності українського протестантизму.

Іван Проханов походив із середовища домодерної культури молокан, був одним із представників руху за модернізацію вітчизняного протестантизму в дусі ідеалів англійського руху святості, мав світогляд, що у більшості елементів схожий із світоглядом сучасних українських протестантів. При цьому Іван Проханов сміливо створював проекти розширення діяльності протестантських громад щодо преображення всього суспільства – від місцевих громад до цілого людства. Окремі його ідеї випередили соціальне вчення папи Івана XXIII та інших теоретиків цілісного християнського гуманізму щодо трансформації розвитку цілого людства і побудови соціуму любові. Також в умовах нових штучних обмежень щодо релігії може бути використаним досвід Івана Проханова із розбудови протестантських спільнот. Особливо можуть бути корисними теорії побудови альтернативних соціальних зв'язків та соціально-економічних спільнот в умовах агресивного щодо релігії суспільства.

Метою дослідження є критичний аналіз соціально-політичних ідей богослов'я Проханова та особливостей його проектів духовного реформування релігійно-церковного життя.

Об'єктом дисертаційного дослідження є богословська спадщина Івана Проханова.

Предметом дослідження є соціально-політичні ідеї богословської спадщини Івана Проханова.

Наукова новизна. Досліджено, що основоположні протестантські принципи мирського шляху спасіння, глибокий внутрішній особистий досвід навернення та радикальне рішення стати відданим справі євангелізації за взірцем апостола Павла, усвідомлення необхідності активної громадської та соціально-політичної позиції привели Івана Степановича Проханова до ідеї духовної реформації Православної Церкви, яка в умовах імперського самодержав'я потрапила у залежність від світської влади й припинила належним чином виконувати свою християнську місію. Доведено, що цю ідею Іван Проханов сприймав у комплексному богословсько-філософському розумінні євангельської проповіді, громадсько-соціальної та політико-правової діяльності, метою чого було охоплення усіх аспектів життя як окремої людини, так і суспільства в цілому.

Істотні наукові результати, що становлять новизну дисертаційної роботи, виносяться на захист та конкретизуються у таких положеннях:

Вперше:

-було проведено богословсько-релігієзнавчий аналіз творчої спадщини Івана Проханова на предмет виокремлення в ній соціально-політичних ідей, що свідчать про виразно практичну спрямованість його богослов'я та доведено можливість актуалізації цих ідей у контексті початку ХХІ століття;

-виявлено специфіку тлумачення Іваном Прохановим євангельського руху як народної Реформації, яка має стихійний характер, а не насаджується західними проповідниками;

-проаналізовано історію духовного формування Івана Проханова, яка засвідчує, що він, як ревний віруючий-протестант, громадський і релігійний діяч був «продуктом своєї епохи», яка характеризувалася

бурхливими подіями в усіх сферах життєдіяльності суспільства й очікуваннями на великі його трансформації. Водночас, не можна недооцінювати при цьому і його родинне релігійне виховання в традиціях молоканської общини, а також цілеспрямоване самотворення своєї власної особистості, що призвело до досвіду особистого навернення й визначило сенс і мету його життя;

-доведено, що, за І. Прохановим, Словом Божим мають бути освячені усі сфери життєдіяльності людини й, відтак, політична сфера не повинна ігнорувати християнські моральні заповіді та принципи. Християни мають відсторонюватися не від політики загалом, а від такого її розуміння, коли політику ставлять «по той бік» християнських моральних принципів і норм. Отже, втілював свої соціально-політичні ідеї в практичне життя народу задля духовного відродження окремо кожної людини та оновлення духовно-релігійного життя у цілому;

-виявлено, що правотворча діяльність І. Проханова, в центрі якої була вимога запровадити в законодавство правові норми, які б гарантували в країні свободу совісті й відокремлення церкви від держави, відповідають ідеї правової держави, яку обстоював український філософ права неокантіанець Б.О. Кістяківський. І. Проханов рішуче виступав проти сваволі поліцейської держави у відносинах із релігійними організаціями й прагнув до того, щоб у правовій християнській державі діяв принцип пріоритетності закону, який повинен виражати вищі цінності правової держави й гідності особистості;

-доведено, що І. Проханов критикував цезаропапістську сутність Православної Церкви, яку він називав «Церквою без Євангелія», гостро критикував її за повну підлеглість державі з тим, щоб православна спільнота краще зрозуміла системну релігійну кризу, викликану зрощенням православного духовенства з державними структурами й усвідомила необхідність прагнення до набуття духовної свободи на основі євангелічного пробудження; критикуючи опір оновленню внутрішнього церковного життя, стверджував, що правовою передумовою реформування Православної Церкви

на основі християнських євангельських цінностей має стати закон про відокремлення церкви від держави;

-з'ясовано, що в своїй інтерпретації різноманітних феноменів соціального і політичного буття людини й суспільства І. Проханов чітко і послідовно дотримується принципів та положень християнського антропоцентризму на протигагу гуманістичному (атеїстичному) світогляду, прихильники якого вважали, що людина має всі підстави для спасіння у самій собі й тому заперечували необхідність для цього Божої благодаті; звідси походить його переконання у тому, що не політична революція, а духовна реформа релігійно-церковного життя потрібна була у той час;

-розкрито принципову різницю між двома, поширеними в релігійних та політичних колах дореволюційної Росії соціалістичними доктринами, що конкурували між собою, і які, услід за С.М. Булгаковим, можна умовно виразити в антитезі *«християнський соціалізм – атеїстичний соціалізм»*. У цьому контексті доведено, що «соціальна Євангелія» І. Проханова чітко зорієнтована на соціалізм християнського толку, адже, на його переконання, досягнення ідеального соціального життя можливе тільки через любов і добродійність, які проповідує Євангелія, через соціально-етичну реформацію, а не через соціалістичну революцію;

-висвітлено, що попри звинувачення І. Проханова як лідера російського євангельського руху царським урядом та «православними місіонерами», керованими обер-прокурором К. Побєдоносцевим, за його, нібито, «підривну діяльність» проти держави та Православної Церкви, він до кінця своїх днів був переконаний у тому, що на Росію очікує винятково визначна роль в історії й вона здивує увесь світ великими справами в духовно-релігійній царині життя, ставши спочатку другою Америкою, а потім і світовим лідером із цілісної соціальної трансформації всього життя народу; однак задля цього Росія повинна прийняти Христа і Його Євангелію як основу життя і відновити первісне апостольське християнство.

Уточнено:

- значення теології Івана Проханова для напрацювання українськими християнами принципів соціальної доктрини, що були б ефективними в умовах суспільства доби постмодерну і суспільного світогляду, визначеного ідеями постмодернізму.

Набуло подальшого розвитку:

-розуміння діалектичної єдності місцевих та універсальних рис ідентичності в українському та російському протестантизмі.

Ключові слова: протестантське богослов'я, політичне богослов'я, євангельський рух, релігійна свобода, християнський соціалізм.

ABSTRACT

Maryukhno N. M. Socio-political aspect of Ivan Prokhanov's theological ideas. - Manuscript.

Dissertation for the academic degree of Ph.D. Specialty 041 Theology. – National Pedagogical Dragomanov University of the Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the identification and critical analysis of the socio-political aspect of Ivan Prokhanov's theological ideas. In the dissertation, for the first time in domestic theology, the integral system of socio-political theology of Ivan Prokhanov was reconstructed. The peculiarities of Ivan Prokhanov's socio-political theology, which became a contextualized theory of radical modernization of traditional society, are revealed. This theology can be applied to the new conditions of postmodernism, which require a holistic transformation of the socio-political activity of Ukrainian Protestants. The basic principles of Ivan Prokhanov's socio-political theology are analyzed, their correspondence to the biblical worldview, their efficiency, including their practical significance for today's missionary work in the post-Christian world as a general context are established. It was found that Ivan Prokhanov's socio-political theology was an organic part of his project to modernize the evangelical movement. The conclusions and theoretical positions obtained as a result of the research work contribute to a deeper

understanding of the processes taking place in the Ukrainian evangelical movement and in its interaction with society during the historical periods of modernization and postmodernization.

Relevance of research. Ukrainian Protestantism today is looking for ways to renew its identity, trying to find effective models of missionary activity in the worldview challenges of the postmodern era, to create biblical worldview models of relations with the state and society. Under these conditions, Ukrainian Protestant theology draws attention to the experience of the founders of a tradition that has been common to Ukraine and Russia for about 150 years. Among these founders a special place belongs to Ivan Prokhanov. He not only proposed a special model of identity, which was the most successful in the history of Ukrainian and Russian Protestantism since the 1930s, but also for decades of his own service created models of socio-political activity of Protestants, substantiation of criticism of Orthodoxy, missionary and social paradigm. activities. Critical analysis and scientific understanding of socio-political theological ideas of Ivan Prokhanov can be a source of renewal of theories and practical activities of Ukrainian Protestantism.

Ivan Prokhanov came from the pre-modern Molokan culture, was one of the representatives of the movement for the modernization of national Protestantism in the spirit of the ideals of the English movement of holiness, had a worldview that in most elements similar to the worldview of modern Ukrainian Protestants. At the same time, Ivan Prokhanov boldly created projects to expand the activities of Protestant communities to transform the whole society - from local communities to the whole of humanity. Some of his ideas preceded the social teachings of Pope John XXIII and other theorists of holistic Christian humanism on the transformation of the development of all mankind and the construction of a society of love. Ivan Prokhanov's experience in building Protestant communities can also be used in the face of new artificial restrictions on religion. Theories of building alternative social ties and socio-economic communities in a religiously aggressive society can be especially useful.

The aim of the research is to critically analyze the socio-political ideas of Prokhanov's theology and the peculiarities of his projects of spiritual reform of religious and church life.

The object of the dissertation research is the theological heritage of Ivan Prokhanov.

The subject of research is the socio-political ideas of the theological heritage of Ivan Prokhanov.

Scientific novelty. It is studied that the fundamental Protestant principles of the world way of salvation, deep inner personal experience of conversion and radical decision to become committed to evangelization on the model of the Apostle Paul, awareness of the need for active social and socio-political position led Ivan Stepanovich Prokhanov to the idea of spiritual reformation imperial autocracy became dependent on secular authorities and ceased to properly fulfill its Christian mission. It is proved that Ivan Prokhanov perceived this idea in a complex theological and philosophical understanding of the gospel preaching, social and political activities, the purpose of which was to cover all aspects of life as an individual and society as a whole.

For the first time:

- theological and religious analysis of the creative heritage of Ivan Prokhanov was carried out to identify socio-political ideas that indicate a clear practical orientation of his theology and proved the possibility of actualization of these ideas in the context of the beginning of the XXI century;

- the specificity of Ivan Prokhanov's interpretation of the evangelical movement as a people's Reformation, which has a spontaneous character and is not planted by Western preachers;

- analyzed the history of the spiritual formation of Ivan Prokhanov, which shows that he, as a zealous Protestant, public and religious figure was "a product of his time", which was characterized by turbulent events in all spheres of society and expectations for its great transformations. At the same time, one should not underestimate his family religious upbringing in the traditions of the Molokan

community, as well as the purposeful self-creation of his own personality, which led to the experience of personal conversion and determined the meaning and purpose of his life;

-proved that, according to I. Prokhanov, the Word of God should sanctify all spheres of human life and, therefore, the political sphere should not ignore Christian moral precepts and principles. Christians should not deviate from politics in general, but from such an understanding of it, when politics is placed "on the other side" of Christian moral principles and norms. Thus, he embodied his socio-political ideas in the practical life of the people for the spiritual revival of each individual and the renewal of spiritual and religious life as a whole;

-It was found that the legislative activity of I. Prokhanov, at the center of which was the requirement to introduce into law legal norms that would guarantee freedom of conscience and separation of church and state in the country, correspond to the idea of the rule of law advocated by Ukrainian neo-Kantian philosopher B.O. Kistyakivsky. I. Prokhanov strongly opposed the arbitrariness of the police state in relations with religious organizations and sought to ensure that the principle of the rule of law, which should express the higher values of the rule of law and the dignity of the individual, operates in a Christian legal state;

- proved that I. Prokhanov criticized the Caesaro-Papist essence of the Orthodox Church, which he called the "Church without the Gospel", sharply criticized it for complete subordination to the state so that the Orthodox community better understand the systemic religious crisis caused by the merging of Orthodox clergy with state structures. the need to strive for spiritual freedom on the basis of evangelical awakening; criticizing the resistance to the renewal of the internal church life, argued that the legal precondition for the reform of the Orthodox Church on the basis of Christian evangelical values should be the law on the separation of church and state;

-It was found that in his interpretation of various phenomena of social and political existence of man and society I. Prokhanov clearly and consistently adheres to the principles and provisions of Christian anthropocentrism as opposed to

humanistic (atheistic) worldview, whose supporters believed that man has every reason to be saved in to himself and therefore denied the necessity for this of God's grace; hence his conviction that it was not a political revolution but a spiritual reform of religious and ecclesiastical life that was needed at that time;

-discovered the fundamental difference between the two, common in religious and political circles of pre-revolutionary Russia, socialist doctrines that competed with each other, and which, following SM Bulgakov, can be conditionally expressed in the antithesis of "Christian socialism - atheistic socialism." In this context, it is proved that I. Prokhanov's "social gospel" is clearly focused on Christian socialism, because, in his opinion, the achievement of an ideal social life is possible only through love and charity preached by the Gospel, through socio-ethical reformation, not through socialist revolution;

-It is revealed that despite the accusation of I. Prokhanov as the leader of the Russian evangelical movement by the tsarist government and "Orthodox missionaries" led by Chief Prosecutor K. Pobedonostsev, for his alleged "subversive activities" against the state and the Orthodox Church, he was convinced that Russia would play an exceptionally significant role in history and would surprise the whole world with great deeds in the spiritual and religious sphere of life, becoming first the second America and then the world leader in the holistic social transformation of the whole life of the people; however, for this purpose Russia must accept Christ and His Gospel as the basis of life and restore the original apostolic Christianity.

Updated:

- the significance of Ivan Prokhanov's theology for the development by Ukrainian Christians of the principles of social doctrine that would be effective in the conditions of postmodern society and the social worldview defined by the ideas of postmodernism.

Further developed:

-understanding of the dialectical unity of local and universal features of identity in Ukrainian and Russian Protestantism.

Key words: Protestant theology, political theology, evangelical movement, religious freedom, Christian socialism.